

افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نېاشد تن من مېباد بدین بوم و بر زنده یک تن مېباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com

afgazad@gmail.com

Historical

تاریخی

داکتر اجرالدین حشمت

از جنبش مشروطه تا دولت مشروطه در افغانستان

۵) رساله «سفرهای غازی امان الله شاه» نگارش و تالیف دانشمند عزیزالدین وکیلی پولزاده یکی از جامعترین آثار است که به ارتباط سفرهای اعلیحضرت امان الله خان تهیه و در سال ۱۳۶۴ هـ ش توسط «ریاست عمومی نشرات کمیته دولتی طبع و نشر» در کابل چاپ شده است. نگارنده کتاب موصوف نه تنها سالیان متمادی رنج جمع آوری اسناد و مدارک داخلی و خارجی دوره امانی را متحمل شده، بلکه از مآخذ و مدارک پدر بزرگوارش الحاج نظام الدین خان وکیلی که قرابت و صمیمیت با شاه امان الله خان داشت نیز استفاده نموده است. (۸) در قسمت اخیر کتاب تماثیل رجال مهم دولت امانی و بعضی زعمای دول اروپا و تصاویر کمپانهای دولتی نظیر: نشان لمر، استقلال، استور، وفا، شجاعت و غیره به چشم میخورد.

کتاب «سفرهای غازی امان الله شاه» را میتوان بدو بخش تقسیم نمود: بخش اول سیاحتنامه ای است از دوازده کشور آسیا و اروپا که از ۷ ماه قوس ۱۳۰۶ تا ۱۰ سرطان ۱۳۰۷ هـ ش (۲۹ نوامبر ۱۹۲۷ م تا اول جولای ۱۹۲۸ م) را دربرمیگیرد. (۹) قسمت دوم اثر، پذیرا و استقبال گرم و پرحرارت مقامات دولتی، اهالی و مردم کشور از هیأت معیتی و شاه امان الله خان از هرات تا کابل و سایر کارنامه ها و اقدامات او را در داخل کشور بعد از برگشت احتوا میکند.

امان الله شاه در طی سفر هفت ماهه خود از یک تعداد ممالک آسیا و اروپا: هند، مصر، ایتالیا، فرانسه، انگلستان، بلژیم، آلمان، سوئیس، پولند، روسیه شوروی، ترکیه و ایران دیدار نمود (۱۰) و مورد چنان

پذیرا و استقبال گرم زما و توده های مردم قرار گرفت که تاریخ دیپلوماسی آنکشورها کمتر نظیرش را بخاطر دارند . ما بخاطر اثبات این ادعا از جمله نشرات وسیع آسیا و اروپا که پیرا مون این سفر تاریخی صورت گرفته صرف بعضی از قسمت های مقاله « جریده الالهرا م » را به تقریب ورود امان الله شاه در سوبز اقتباس مینما ئم : « ای کسانیکه جویند ه استقلالید ! ای ذواتیکه به حریت عشق مفرط دارید . ای اشخاصیکه برای آرزوهای قومی خود دعوت میفرمائید . فردا به وطن تان پا د شاه مستقل نزول میفرماید . آن زمان ما را افغان شجاع ، پس بطوریکه استقلال را ، آزادی را ، آرزوهای قومی را ، تحیت می نمائید اورا تحیت واکرام کنید . ای مهمان بزرگ و مهم مصر ! خدا را از اسرار این جلال بازگویی و پرده بردار ، چرا دنیا با این همه وسعت خود بر اثر اخبار مسافرت توبه لرزه آمده ؟ و حال آنکه درد یارت نه نیل صافی و خوشگوار ، و نه آفتاب درخشان و روشن و نه دشت های سبز پرریاحین ، و نه لطافت و مال و جمال وجود دارد . چرا بریتانیا بزرگ و با هیبت که آقای دریاها و مالک شهرهاست ، قبال جلال تودرخشکه راه بازمیکند . و بطوری ترا خدمت میکند که غلام مطیع به حضور آقای سرزور خود مینماید . آری : این از شاهکاری های شمشیر برنده است که آنرا ملت دلیر تو ویرای هر غاصب بیگانه آمیخته اند . این است مردانگی مرد های وطن تو که ملک ترا از اینکه به آقا و ویا وصایت ویا تحت الحمایتی و دخول دشمنان تو ملوث شود ، صیانت و حفاظت کرده اند . ای آقای من ، شاه مستقل (امان الله شاه) !

باری بگیر از دشت های ما و در عوض آن از کوه ها و وادی های خود بما عطا کن ، بگیر از آفتاب درخشان و نسیم های خوشگوار ما و در مقابل آنها از ابر های تیره و باد های عواطف خود بما ببخش ، و بگیر از ارضی شاداب و زرخیز ما و در بدل آن از کوه ها و سنگلاخ های وطن خود بما عنایت فرما . ما را مذلت در سایه نعمت مانده و خسته ساخته است . باری بفرما و از آن غیرت ها و سروری ها که در بیا با ن خشک موجود میشود ، ما را متمتع و ممنون بساز . جیب های استعما رکنندگان و معدده های بیکانگان ، از فواید و ارزاق ما پر شده است .

ای فرزند ان وطن ! با ید فردای شماروز عید مبارک باشد . درمیدان ها جمع شوید و در راه ها صف بندی نمائید و برای راد مرد دلیر به واجبات تحیت و تکریم قیام نمائید و به شخص با شهامت و ملت دوست و جوان مرد دلیر آن که بریتانیا عظمی در قبال حشمت آن گردن بلند خود را خم نموده و داد عطا و عطا و عطا را از حضورش مسئلت میکند ، تحیت های صمیمی و سلام های خلوصیت کارانه خود را تقدیم نمائید . ما با این قائد بزرگ و شجاع ، تهنیت و خیر مقدم میگوئیم و با این سرمایه فخر اسلام و منشاء مباحات شرق تکریم و ترحیب عرض مینمائیم ... زنده باد شاه مستقل ، زنده باد شاه مستقل ، زنده باد شاه مستقل . »

(فکری با اناطه محامی)

نویسنده جریده الالهرا م - مصر

بقول دانشمند عزیز الدین وکیلی پوپلزاده دولت امانی از این سفر دومنظور داشت :

الف - سیاسی

ب - اقتصادی

دولت امانی تلاش داشت تا کشور را از انزوای سیاسی که سالیان متما دی در مملکت حکمفرما بود رها کند
بخشد و مناسبات سیاسی و دیپلوماتیک با کشور های آزاد و مستقل جهان را تحکیم بخشد و موقف افغانستان
را در قطار ممالک آزاد جهان تثبیت نماید .

هیأت افغانی به ریاست شاه امان الله خان در آن سفر مسائل اقتصادی را از نظر دور نداشت ، چنانچه ا
و موفق شد امتیاز قرضه شش ملیون مارک از دولت آلمان بدست آورد و از آن برای خریداری های مواد
مورد ضرورت کشور از قبیل کالاهای نجات ، ماشین ها ، سامان و لوازم دفاعی ، موترها و سایر لوازم
تخنیک استفا ده نماید .

امان الله شاه با هیأت معینی اش به مجرد ورود به انگلستان مورد استقبال کم نظیر قرار گرفت که در تاریخ
معاصر آن مملکت در برابر هیچ زعم شرقی صورت نگرفته بود ، اما او در مقابل آنهمه پذیرا و های گرم و پر
حرارت ممالک اروپا مخصوصاً انگلستان با حفظ غرور انسانی و کرکتر افغانی که خاصه او بود ، خیلی محتا
طانه حرکت مینمود ، چنانچه یکی از جرائد اروپا در همین زمینه چنین تبصره مینماید :

« آری این شخص از آن شاهان گذشته شرقی نمیداد و تا امروز چنین پادشاهی با این عزم و ذکاوت در
اروپا نیامده بود . » (۱۱)

انگلستان علاوه بر آنکه از شاه امان الله خان استقبال شایانی نمود از دادن وعده هر نوع کمک اقتصادی
دریغ ننمود ، اما در بدل آنهمه امتیازات و کمک های مالی و تخنیک که پیش کش مینمود از اعلیحضرت
امان الله خان تقاضا داشت تا از رفتن به روسیه شوروی و ترکیه منصرف شود ، اما امان الله خان تسلیم آن
کمک ها نشد ، استقلال ارا ده و آزادی عمل را از دست نداد و سفر خود را طبق پلان مجوز به پیش برد . اکنون
در همین ارتباط از زبان خود امان الله شاه بشنوید :

« ... روز مذکور در تاریخ دوستی افغانستان و روس خصوصیت فوق العاده دارد . چه همانطوریکه با انگلستا
ن در مسئله مهم استرداد استقلال وطن عزیز خود افغانستان به کمال شدت مقاومت کرد و تا مقصود حقیقی
خود را به انجام نرسانیدم نگذاشتم . در سفر رسمی خاک روس نیز استقلال واقعی فکر و مزاج و آزادی مطلق
مملکت خود را یک بار دیگر به جهان سیاست و سلطنت با وضاحت هر چه تمامتر اعلان کردم و یگانگی مفادی
که از این سفر بر خود و مملکت خود بردم این بود که بعالم انا ندیم ، دولت افغانستان تحت تاثیر فکر و نظر
هیچ يك مملکت مقتدر نیست ... چرا که در فکر و عمل استقلال مطلق داریم و هیچ يك پیشنهاد با وصف که ظاهراً د
ارای بسیار مفاد باشد ، چون ما متوجه آزادی بی شائبه ملیه میباشیم ، درجه قبول نخواهد یافت . چه هر مفا
دی را در پرتو آزادی کامل می پذیریم و حال خود میدانیم که مفاد ویا اضرار این سیاست برای افغانستان تا
کجا است ؟ ولی من همان يك مفاد این سیاست را از هر منافع متناقض و شرم آور آن که شکننده عزم
استقلال دولتی ما است ، ترجیح و اهمیت زیاده میدهم و میخواهم که از طول همین سفر در جمله مرا م های کلی خود
یکی اولتر همین مقصد عمده را باز خاطر نشان سران دول نمایم . »

به هر صورت کتاب : « سفرهای غازی امان الله شاه » دارای مطالبی تازه و دلچسپ در مورد سفر های
هیأت افغانی تحت ریاست شاه امان الله خان به دوازده کشور جهان بوده و از جمله مأخذ و منابع معتبر تاریخی
محسوب میشود .

۶) « نهضت مشروطه و سراج الاخبار » عنوانی است که در جلد اول کتاب « افغانستان در پنج قرن اخیر » تألیف میر محمد صدیق فرهنگ، یکی از آثار پر ارزش و اعتبار کشور که در ردیف کتب تاریخی چون « افغانستان در مسیر تاریخ » قرار میگیرد، جلب توجه میکند. رساله موصوف تاریخ حوادث و روی دادهای پنجمین ساله افغانستان را با ارائه مدارک مستند در دو مجلد تهیه و برای اولین بار در سال ۱۹۸۸ م در ایالت ورجینیا آمریکا به نشر رسید و طبع دوم و سوم آن نسبت تقاضا و احساس کمبودی آن در ایران و پاکستان صورت گرفت. در این اثر علاوه از بخشهای مباحث متنوع و متعدد تاریخی فصل اختصاصی مختصر پیرامون « سراج الاخبار » و نهضت مشروطه دیده میشود که ما آنرا نسبت ارتباط به موضوع نبشته مورد نظر خود تحت بررسی بیشتر قرار میدهیم.

با وجود آنکه، بیش از صد سال از نشر اولین شماره « سراج الاخبار افغانستان » و ایجاد نخستین حلقههای مشروطه خواهان نمیگذرد، اما اختلاف نظر ها و اظهارات متضاد و بعضاً ابهام آمیز و سردرگمی ها در تعریف و تشریح این نهضت به مشاهد میرسد. غرض وضاحت بیشتر این مطلب بهتر است جمله چند از نویسندگان صاحب نظر - مرحومین فرهنگ و حبیبی در این جا تذکره میدادید گاهای مختلف نویسندگان را در ارتباط با این نهضت نشان دهد: فرهنگ نهضت مشروطه را محصول اصلاحات داوطلبانه امیر حبیب الله خان دانسته مینویسد: « در ضمن اصلاحاتیکه امیر در اوایل پادشاهی اش به آن اقدام کرد، یکی تا سیس روزنامه دولتی بود بنام « سراج الاخبار افغانستان » که فقط يك شماره در تحت نظر مولوی عبدالرؤف در ۱۹۰۶ م انتشار یافت و بعد به دلیل که معلوم نیست متوقف گردید. » (۱۲) در حالیکه شادروان حبیبی نشر جریده پانزده روزه (نه روزنامه) سراج الاخبار را ایجادانجمن دانشمندان افغانی را معلول فشار حلقه های بیرونی یعنی روشنفکران و دانشمندان مدرسه شاهی در مسجد چوب فروشی و دارالعلوم حبیبیه میدانند. مرحوم حبیبی به استشهاده از با عبدالعزیز خان قندهاری که یکی از اعضای جوان این انجمن بود علت توقیف آنرا ممانعت دولت هند بریتانوی دانسته، چنین توضیح مینماید: « با چنین چهره و سیمای شماره نخستین سراج الاخبار در تحت کنترل شد و حکومت مستبد وقت نشر شد، ولی طوریکه گفتند: دولت هند بریتانوی با نشر آن سازگار نبود و مانع نشر شماره های دیگر گردید. » بناءً، مطابق بیان مرحوم حبیبی اولاً جریده مذکور روزنامه نبود، بلکه نشریه موقوت پانزده روزه بود، ثانیاً دلیل توقیف آن هم معلوم یعنی حکومت هند بریتانوی با نشر آن ممانعت میکرد، ثالثاً نشر جریده « سراج الاخبار افغانستان » و تا سیس « انجمن دانشمندان افغانی » محصول داوطلبانه اصلاحات امیر حبیب الله نه، بلکه معلول عوامل فشارهای بیرونی بود. هکذا عضویت سه تن از دانشمندان و علمای آن عصر یعنی مولوی عبدالرب و مولوی عبدالواسع (پسران مولوی عبدالرؤف سرمد رس مدرسه شاهی و پیش امام امیر) و مرزا فیض محمد کاتب نویسند « سراج الاخبار » نیز بین نویسندگان تا هنوز متنازع فیه باقی مانده است. طوریکه ملاحظه میشود اسمای سه نفر موصوف در جدول مشروطه خواهان مرحوم غبار به مشاهد نمیرسد و هم شادروان فرهنگ اظهار میکند: قراریکه بامیر سید قاسم خان و عبدالعزیز خان وکیل قندهار مفاهمه نمود آنها به ارتباط عضویت اشخاص موصوف در جمله مشروطه خواهان چیزی نگفته اند (۱۳)، اما مرحوم حبیبی و مسعود پوهنیا را آنها را در جمله مشروطه خواهان حساب مینمایند.

مرحوم فرهنگ پیرامون هدف و مضمون جریده « سراج الاخبار » مینویسد:

« مضمون اصلی جریده را پیروی از سیاست ترکان جوان خصوصاً حزب « اتحاد و ترقی » که محمود طرزی از هوا خواهان آن بود ، ناسونا لیزم آمیخته با پاناسلا میزم و مجادله با استعمار تشکیل میداد . » (۱۴) به عقیده ما تعریف و تشریح « هدف » ویا « مضمون » جریده « سراج الاخبار » بحث و گفتگوی بیشتری را ایجاب میکند که متأسفانه این بخش گنجایش آنرا ندارد ، پیرامون اهداف این جریده ، تأثیرات آن در جنبش مشروطه در بخش مربوطه (مشروطه دوم) به تفصیل صحبت شده ، اما در این جا کافی است بگویم : ما با تعیین هدف « استراتژی » جریده « سراج الاخبار » که توسط شادروان فرهنگ ثبت گردیده است موافق نیستیم ، زیرا « هدف » جریده « سراج الاخبار » بمراتب بالاتر از « ناسیونا لیزم آمیخته با پاناسلامیزم » بود .

دوره سلطنت امان الله شاه در کتاب « افغانستان در پنج قرن اخیر » با تفصیل بیشتر بررسی گردیده که ما جهت جلوگیری از اطنا ب کلام صرف عناوین بعضی از بخش های آنرا در اینجا ذکر مینمایم « اعلان شهزاده امان الله خان در کابل ، چهره سیاسی جهان در خاتمه جنگ اول ، اعلان استقلال و آمادگی جنگ ، مذاکرات صلح ، مناسبات افغانستان با شوروی ، تاسیس مناسبات با سائیر دول ، مناسبات خارجی بعد از استقلال ، شورش منگل ، مسافرت به اروپا ، اصلاحات ، آغاز اغتشاش در شنوار ، قیام بچه سقاء ، سقوط کابل ، و علل ناکامی اصلاحات . »

کتاب شادروان فرهنگ « افغانستان در پنج قرن اخیر » که حاوی مباحث دلچسپ به ارتباط جنبش مشروطیت در افغانستان است ، از جمله مأخذ معتبر تاریخی بوده که مستند با مدارک و وثایق ملی و بین المللی است و میتواند عطش علاقه مندان تاریخ کشور و نیاز نویسندگان و مؤرخین را به وجه احسن رفع نماید .

(۷) « جنبشهای آزادیخواهی و ماهیت دولت امانی » تألیف محقق محمد اسلم افضلی در سال ۱۳۶۸ هـ به شکل جزوه در کابل نشر شد که علاوه از مقدمه و نتیجه دارای بخش های : بررسی مختصر از اوضاع افغانستان قبل از استقلال ، عوامل به قدرت رسیدن امان الله خان ، مسئله استرداد استقلال ، اصلاحات و ریفورم ها ، سیاست خارجی دولت امانی و عوامل سقوط آن میباشد .

مؤلف کتاب بعد از تحلیل مختصر اوضاع دوره سلطنت امیر حبیب الله خان ، سیاست خارجی و داخلی او را چنین جمع بندی مینماید : « امیر حبیب الله خان من حیث يك زما مدار مطلق العنان افغانستان در سیاست خارجی کاملاً مطیع دولت انگلیس بود و در تمام مدت امارتش مختصر انحرافی از او وارد دولت انگلیس ننمود ، او با قرارداد های پدرش با دولت انگلیس احترام گذاشت ... در مورد سیاست داخلی باید گفت که او با امضای قرارداد ۱۹۰۵ انگلیس و قبول تعهدات پدرش و عقد قرارداد ۱۹۰۷ روسیه تزاری و انگلیس در مورد افغانستان خود را به کلی از خطر خارجی مصون احساس نمود و گام های وسیع در راه تحکیم قدرت مطلق در کشور برداشت ، فلذا او با خاطر آرام و آسوده امور داخلی کشور را بین برادران و پسران تقسیم نمود ، نظام سلطنتی و دولتی در این وقت بدون شك ممثل دولت شاهی مطلقه بود و امیر به حیث زما مدار مطلق که امور نظامی حقوقی و عدلی در اختیارش بود تمام امور مملکت را زیر نظارت داشت . » (۱۵)

در اثر مورد نظر از رشد اقتصادی بورژوازی و گسترش مناسبات سرمایداری توأم با جنبش های ضد استعماری و استبدادی در کشور های شرقی و افغانستان تذکر رفته و از نهضت مشروطه اول و دوم افغانستان

منحیث طلایه انکشاف اقتصادی بورژوازی یادآوری میشود. مؤلف آهنگ رشد بطنی مناسبات بورژوازی در افغانستان را:

«انزوا گزینی بین المللی که با لای این کشور از سوی استعمار بریتانیا تحمیل شده بود» (۱۶) میداند. به عقیده مؤلف اثر مورد بحث، جنبش مشروطه خواهی در کشور و تشکیل حزب «جوانان افغان» و به قدرت رسیدن امان الله خان در نتیجه يك سلسله عوامل داخلی و خارجی اعم از: فقر روز افزون توده ها، فساد دستگاه اداری، موجودیت سیستم فیودالی، وابستگی با امپریا لیزم و رشد جنبش های ضد استبدادی و استعماری در کشور های همسایه صورت گرفت و هدف عمده حزب «جوانان افغان» که در رأس آن محمود طرزی قرار داشت «محرر رژیم شاهي مطلقه و انفاذ قانون اساسی» بود که در بدو دولت امانی تعمیل گردید.

در کتاب از استرداد استقلال کشور که مطابقت با خواست تمام مردم افغانستان داشت، وضع در جنبهات سه گانه نبرد استقلال، مسأله متارکه، قرارداد مذاکرات راولپندی، تدویر شورای بزرگ (۱۳۰۱ هـ) منعقدۀ جلال آباد (طرح اولین قانون اساسی کشور) و شورای کبیر پغمان (۱۳۰۳ هـ) جهت تأیید و تعدیل بعضی از موازین قانون اساسی تذکر رفته است. مؤلف نامبرده بعد از بررسی مواد مختلف قانون اساسی مینویسد: «قانون اساسی به مثابه اولین گام بزرگ برنامه اصلاحات برخی از پدیدۀ های فیودالی و ماقبل فیودالی از قبیل بردگی، عوارض و مالیات متعدد فیودالی، نابرابری مذهبی و غیره را از میان برداشت. این قانون شاهی مشروطه را مستقر ساخته، پایه های دولت بورژوازی ملاکی را اساس گذاشت.»

امان الله شاه بعد از استقرار به اریکه سلطنت تلاش نمود تا روابط دوستانه با تمام ملل جهان، علی الخصوص همسایه ها قایل نماید، چنانچه سفر طولانی محمد ولی خان در چند قاره جهان، تماس های هیأت سیاسی و دیپلوماسی افغانی با کشورهای مختلف همسایه (هند بریتانوی، اتحاد جماهیر شوروی و ایران) و بالاخره سفر هفت ماهه هیأت افغانی به ریاست اعلیحضرت امان الله خان در یک تعداد کشورهای آسیا، افریقا و اروپا مؤید این ادعا است. بقول افضل سیاست خارجی امان الله شاه متکی بر اصل زیر بود: «عدم مداخله در امور کشور های بیگانه، حمایت از آزادی کشور های زیر استعمار، سرزنش و نکوهش از امپریا لیزم به هر شکلی که باشد، زندگی در فضای صلح و آرامش بین کشورهای همسایه، حل تمام اختلافات از طریق مسالمت آمیز و پشتیبانی از حقوق مسلمانان جهان.»

محقق محمد اسلم افضلی مؤلف «جنبش های آزادی خواهی و ماهیت دولت امانی» در سقوط سلطنت امان الله خان عواملی از قبیل: نارضایتی های فیودالان و روحانیون وابسته به انگلیس، اشراف و درباریان محافظه کار، سوا داره مامورین دولت، عدم رشد ذهنی، حاکمیت مناسبات فیودالی، ارزیابی ناکافی از نیروهای واقعی مخالفان، نمایندگی ضعیف بورژوازی و توطئه های دولت هند بریتانوی را دخیل میداند.

در مجموع، اثر موصوف دارای شکل و متن علمی و خواندنی بوده مرور آن برای هر کس، علی الخصوص آنانی که خواهان کسب معلومات عصر مشروطیت اند، خالی از دلچسپی و مفاد نخواهد بود.

آن عده از هموطنانی که خواسته باشند کتاب را خرید نمایند می توانند به آدرس ذیل تماس بگیرند:

Dr. Ajruddin Hashmat

97 Forest Heights Str.

Whitby, Ont. L1R 1x7. Canada

Tel (905) 665-8767